

ХИЛИЙН БООМТОД ОНЦГОЙ НӨХЦӨЛ БАЙДАЛ ҮҮССЭН ҮЕИЙН ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ

Оронжавын Гантулга,

*Хилийн 0101 дүгээр ангийн Алтанбулаг авто замын
шалган нэвтрүүлэх заставын дарга,
Хил судлалын ухааны магистр, ахмад*

Хилийн боомтын тухай ойлголт:
Аливаа объект руу хүмүүс нэвтрэх, тээврийн хэрэгсэл, ачаа барааг оруулах, гаргах үед тэдгээрт хяналт тавих, шалгах зориулалттай, тодорхой эрх бүхий субъектүүдээс бүрдсэн, тусгай тоног төхөөрөмжтэй, хамгаалалттай газрыг шалган нэвтрүүлэх цэг, байр гэдэг түгээмэл ойлголт нийт ард иргэд, дэлхий даяар байдгийг бид сайн мэднэ.

Харин объект гэдэгт байгууллага, яам тамгын газраас авахуулаад үйлдвэр, тусгай газар, цэргийн анги, салбар, цаашлаад улс орны нутаг дэвсгэр бүхэлдээ багтаж байдаг зүй тогтолтой.

Иймд улсын хилийн шалган нэвтрүүлэх цэг (гарц) буюу боомт гэдэг нь улсын хилээр зорчигч, тээврийн хэрэгсэл, бараа таваар нэвтрүүлэх үйл ажиллагааг хэрэгжүүлдэг газар гэж тодорхойлж болох юм.

Я.Цэвэлийн тайлбар тольд:
“Боомт” гэдэг үгийг **1.Явах зорчих замд тавьсан саад; 2.Хил хязгаарын орох, гарах зам нэвтэрсэн сүв; 3.Халхавч хэрэмд нэвтрэн орох хаалга; боомт хаалга; 4.Далайн эрэг дэх хөлөг онгоц зогсох буудаллахад зохицуулан бэлтгэсэн газар; далайн боомт гэж тайлбарласан байна.**

Манай улсад мөрдөж буй эрх зүйн баримт бичгүүдэд хилийн боомтыг дараах байдлаар томъёолсон байна:

Хилийн боомт гэж улсын хилээр нэвтрэх зорчигч, тээврийн хэрэгсэл, бараа, мал, амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүнд хилийн хяналтын байгууллага хяналт шалгалт хийх зориулалтаар төхөөрөмжилсөн, тусгайлан тогтоосон газрыг¹ хэлнэ гэж заасан байна.

Улсын хилээр нэвтэрч буй зорчигчдын иргэний харьяалал, ажиллах цагийн хуваарь, ажиллагааны шинж чанараас хамааран боомтууд ялгаатай байна. Үүнд:

Олон улсын боомт гэж Монгол Улсын олон улсын гэрээний дагуу иргэний харьяаллыг үл харгалзан зорчигч, тээврийн хэрэгсэл, бараа, мал, амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүнийг улсын хилээр нэвтрүүлэх боомтыг;

Монгол, Хятадын хилийн боомт, тэдгээрийн дэглэмийн тухай Монгол Улсын Засгийн газар, БНХАУ-ын Засгийн газар хоорондын 2004 оны хэлэлцээрийн нэгдүгээр зүйлийн нэгд “Хилийн боомт” болон “Боомт” нь адил утгатай байх бөгөөд Монгол, Хятадын хилийн 2 талд орших иргэд, тээврийн хэрэгсэл, бараа эд юмст хяналт шалгалт хийж бүртгэн хилээр нэвтрүүлэх зориулалтаар тусгайлан тогтоосон газрыг хэлнэ”;

¹ Хилийн тухай хуулийн 3 дугаар зүйлийн 1.12 дахь хэсэг. //Төрийн мэдээлэл. 2017. № 06.

Европын чуулган ба зөвлөлөөр 2006 оны 3 дугаар сарын 15-ны өдөр батлагдсан одоо Европын холбооны орнуудад мөрдөж буй “Хилийн тухай Шенгений тунхаглал” гэсэн баримт бичигт “Иргэд, тээврийн хэрэгсэл, объектуудад хилийн хяналт, шалгалт хийх, Европын холбооны улсуудын нутаг дэвсгэрт оруулах эсвэл орхин гаргах асуудлыг шийдвэрлэх тусгай талбай”-г хилийн боомт гэж үзнэ гэсэн байдаг.

Хилийн боомт нь агаарын замын, төмөр замын, авто замын гэсэн төрөлтэй, байнгын, түр гэсэн горимтой, олон улсын, хоёр талын гэсэн зэрэглэлтэй² байна.

Хилийн боомтын төрөл, горим, зэрэглэлийг Засгийн газар тогтооно.

Хилийн боомтыг түүний төрөл, олон улсын шинж чанар, ажиллах цагийн хуваариас нь шалтгаалан дараах байдлаар ангилна³.

Хилийн боомтын эрх зүйн орчны өнөөгийн байдал: Хилийн боомтын талаар өнөөгийн байдлаар бие даасан, тусгайлан гаргасан ямар нэгэн хууль, тогтоомж манай улсад байхгүй байна. Хилийн боомтод ажиллаж буй хилийн хяналтын байгууллага болох хилийн шалган нэвтрүүлэх алба, гаалийн алба, хилийн мэргэжлийн хяналтын алба, гадаадын иргэн харъяатын асуудал эрхэлсэн албадууд өөр өөрсдийн үйл ажиллагаандаа тохируулан гаргасан ерөнхий хууль эрх зүйн орчинтой, босоо удирдлагатай, бие биенээс хараат бус байна.

Хилийн боомтоор зорчигч, тээврийн

хэрэгслийг шалган нэвтрүүлэх үйл ажиллагаа хэвийн явагдаж байгаа боловч өнөөгийн мөрдөгдөж буй зарим хууль тогтоомжид хилийн боомт, түүний удирдлага, чиг үүрэг, боомтод мөрдөх журмын талаар туссан байдалд судалгаа хийж үзлээ.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн дөрөвдүгээр зүйлд: Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдал, улсын хил халдашгүй дархан байна;

Иймд улсын хилийн халдашгүй дархан байх нөхцөлийг хангах үйл ажиллагаа нь улсын хил хамгаалалт мөн бөгөөд тэр нь “Үндэсний аюулгүй байдлыг хангах арга хэмжээний салшгүй хэсэг мөн” гэж Монгол Улсын Хилийн тухай хуульд заасан байна.

Харин улсын хил хамгаалалтын үйл ажиллагааг хилийн албаны, шалган нэвтрүүлэх албаны, хилийн төлөөлөгчийн албаны, тагнуулын албаны аргаар зохион байгуулах талаар Монгол Улсын Хил хамгаалалтын дүрэмд оруулжээ.

Тиймээс хилийн боомтын буюу хилийн шалган нэвтрүүлэх албаны үйл ажиллагааны талаар бие даасан хууль байхгүй ч Монгол Улсын Үндсэн хуулийн дээрх заалтыг үндэслэн Монгол Улсын Хилийн тухай хууль, бусад хууль тогтоомжоор тодорхой түвшинд зохицуулсан байна гэсэн дүгнэлтэд хүрч болох юм.

Шалган нэвтрүүлэх алба, түүний үйл ажиллагаа нь улсын хил хамгаалалтын арга хэмжээний бүрэлдэхүүн хэсэг мөн учир хил хамгаалалтыг зохион байгуулан удирдах байгууллага нь хилийн шалган нэвтрүүлэх албыг удирдах байгууллага байх эрх зүйн үндэслэл болж байна.

Хилийн боомтын аюулгүй байдлыг

² Хилийн тухай хуулийн 27 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэг. //Төрийн мэдээлэл. 2017. № 06.

³ Муратхан А. Хилийн боомтуудад судалгаа хийх шаардлага өнөөгийн байдал, эрх зүйн орчин судалгааны ажил. УБ., 2008. 15 дахь тал

хангах үйл ажиллагаанд дараах эрх зүйн баримт бичгийг удирдлага болгоно⁴. Үүнд:

1.Хилийн асуудлаар байгуулсан Монгол Улсын Олон улсын гэрээ хэлэлцээр;

2.Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал;

3.Монгол Улсын Төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлого;

4.Монгол Улсын хилийн тухай хууль;

5.Монгол Улсын хил хамгаалалтын дүрэм /Засгийн газрын тогтоол улсын хил хамгаалалтын асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүний тушаалаар батлагдсан дүрэм, журам/;

6.Хилийн цэргийн командлагчийн улсын хил хамгаалах удирдамж тушаал;

7.Хилийн отряд /анги/-ын даргын улсын хил хамгаалах тушаалыг үндсэн удирдлага болгон хилийн боомтын аюулгүй байдал, боомтод мөрдөх журмыг сахиулах гэсэн эрх зүйн зохицуулалт байна.

Алтанбулаг боомтын өнөөгийн байдал: Алтанбулаг авто замын шалган нэвтрүүлэх боомт нь Сэлэнгэ аймгийн Алтанбулаг сумын нутагт, Улаанбаатар хотоос 325, Сэлэнгэ аймгийн төвөөс 25 километрийн зайтай байрладаг бөгөөд Улаанбаатар, Дархан, Эрдэнэт хотууд болон аймгуудтай хатуу хучилттай замаар холбогдсон манай улсын авто замын томоохон боомтуудын нэг юм.

Алтанбулаг боомт нь Олон улсын зэрэглэлтэй, байнгын ажиллагаатай боомт бөгөөд Засгийн газрын 2014 оны 02 дугаар сарын 21-ний өдрийн 46 дугаар тогтоолын дагуу 2014 оны 07 дугаар сарын 01-ний өдрөөс 24 цагийн

горимд шилжин ажилласан бөгөөд Хил хамгаалах байгууллага, Гааль, Хилийн мэргэжлийн хяналтын алба, Гадаадын иргэний харьяалал, шилжилт хөдөлгөөний байгууллага 4 ээлжийн бүрэлдэхүүнтэйгээр хяналт, шалгалтыг зохион байгуулан ажиллаж байсан.

Сэлэнгэ аймгийн Алтанбулаг сум нь ОХУ-ын Хиагт хоттой хиллэдэг бөгөөд Хиагт хот нь 40 000 орчим хүн амтай. Хүн амын дийлэнх хэсэг нь төр захиргааны байгууллагад ажилладаг бол тодорхой хэсэг нь мал аж ахуй, газар тариалан, хилийн худалдаа наймаа эрхлэн аж төрдөг.

Оросын Холбооны Улсын Хиагт хилийн боомтын үйл ажиллагаа, дэг журам, хяналт шалгалтын чанар, шалгалтын горимыг мөрдөн ажиллах явдал сайн бөгөөд тус хилийн боомтыг өргөтгөн 2016 ондашиглалтад орсоноор зорчигч, тээврийн хэрэгслийг шалган нэвтрүүлэх хүчин чадал нэмэгдэх, цаашид Алтанбулаг, Хиагт боомтуудын ачаалал ихсэх төлөвтэй байна.

Хил хамгаалах байгууллага нь Монгол Улсын хилийн тухай хуульд заасны дагуу хилийн боомтын аюулгүй байдлыг хангах, Улсын хилээр зорчигч, тээврийн хэрэгслийг шалган нэвтрүүлэх, хилийн боомтод мөрдөх журмыг хэрэгжилтийг хариуцах ба боомтод онцгой нөхцөл байдал үүссэн үед хамгаалалтад авч, холбогдох байгууллагуудтай хамтран тусгай дэглэм тогтоож, хэрэгжилтийг зохион байгуулах чиг үүргийг хэрэгжүүлэн ажиллаж байна.

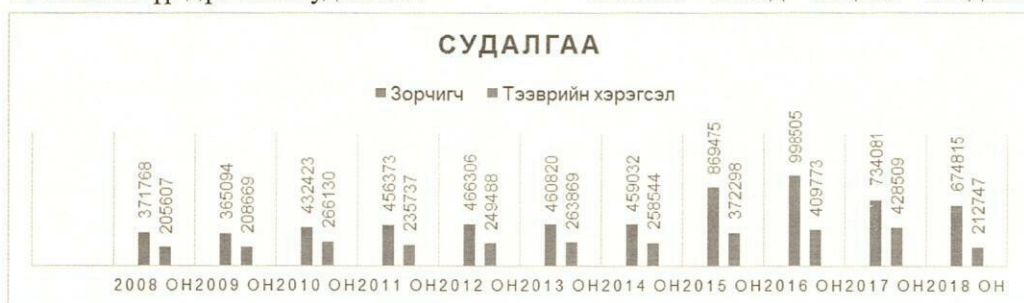
Монгол Улс, Оросын Холбооны Улсын Засгийн газар хоорондын 2014 оны 09 дүгээр сарын 03-ны өдрийн Иргэд харилцан зорчих тухай гэрээ хэлэлцээрийн дагуу хоёр улын иргэд

⁴ "Хилийн боомтын аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагааны журам". ХХЕГ-ын даргын 2017.11.30. А/271 дугаар тушаал. 3 тал

харилцан 90 хоног визгүй зорчих болсон бөгөөд уг гэрээ нь 2014 оны 11 дүгээр сарын 14-ний өдрөөс эхлэн мөрдөж, хоёр улсын иргэд харилцан визгүй зорчиж эхлээд байна.

Сүүлийн 3 жилд Алтанбулаг боомтоор зорчих Монгол иргэдийн тоо илт өсөөд байгаа бөгөөд шалтгаан нь 24 цагийн горимд шилжсэн, Монгол-Орос улсын иргэд харилцан визгүй болсон, рублын ханш унасан, ОХУ-ын бараа, хүнсний бүтээгдэхүүн, шатахуун зэргийг хямд үнээр оруулах, ОХУ-д жуулчлах таатай нөхцөлийг бүрдүүлсэн зэрэг болно.

Зураг 1. Хилийн ШНА-ны сүүлийн 10 жилийн үр дүнгийн судалгаа: /

Эх Сурвалж: Судалгааны ажлын хүрээнд

Улсын хилийн эрх ашигт хамааралтай мэдээлэл цуглуулах, дүн шинжилгээ хийх, хилийн зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, хил зөрчигчийг эрж олох зорилгоор гүйцэтгэх ажил явуулах болон шаардлагатай үед дээр дурдсан бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэхийн тулд Батлан хамгаалах асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага, Тагнуулын болон Цагдаагийн байгууллагатай хамтран ажиллаж болно гэж хуульчилсан байна.

Онцгой нөхцөл байдлын тухай ойлголт: Аюулгүй байдлын ухаан нь

хүн, нийгэм, төр улс болон байгаль, дэлхийн оршин тогтнох зүй тогтол дахь үнэт зүйлсийг хамгаалан хөгжүүлэх шаардлагад тулгуурладаг бөгөөд аюулгүй байдал судлалыг учирч болох аюул, заналын шинж чанар өөрчлөгдөн хувьсаж, илүү даяарших шинжтэй болсон өнөөгийн цаг үед аюулаас урьдчилан сэргийлэх, хор уршигийг бууруулах, арилгах талаар бие даасан өвөрмөц судлагдахуун бүхий судлал болохын зэрэгцээ аюулгүй байдлын судалгааны объект нь улс орны дотоод, гадаад байдал, улс төрийн бодлого, нийгэм, хүрээлэн буй орчин⁵ гэж үзэх хандлага түгээмэл байдаг.

Монгол Улсад онцгой байдлын

тухай ойлголт нь 1992 онд үндсэн хуулиар тодорхойлсон өргөн хүрээтэй асуудал бөгөөд 1940, 1960 оны үндсэн хуулиудад “БНМАУ-д халдан товтлох буюу харийн товтолгооноос харилцан бие биеэ хамгаалах талаар олон улсын гэрээгээр авсан үүргээ биелүүлэх хэрэг тохиолдвол Ардын Их Хурлын чуулганы чөлөө цагт дайны байдал зарлана⁶” гэж зөвхөн дайн бүхий байдлаар хязгаарлан ойлгож байсан.

Тодорхой нутаг дэвсгэрт осол,

⁵ Сүхбаатар А. Аюулгүй байдал, батлан хамгаалах, цэргийн стратеги, гадаад, дотоод бодлогын үндсэн асуудал. УБ., 2014. 54 дэх тал

⁶ Амарсанаа Ж. Монгол Улсын үндсэн хуулиуд. эмхтгэл. УБ., 2002. 16 дахь тал

байгалийн аюулт үзэгдэл, сүйрэл, байгалийн бусад гамшгийн улмаас хүний амь нас үрэгдэх, хүмүүсийн эрүүл мэнд буюу хүрээлэн буй байгаль орчинд гэм хор учруулах, материалын үлэмж хохирол бий болох, хүмүүсийн амьдралын хэвийн үйл ажиллагаа алдагдахыг онцгой нөхцөл байдал⁷ гэж ойлгоно.

Онцгой нөхцөл байдал нь өргөн хүрээтэй ойлголт бөгөөд гамшгийн улмаас тухайн улс орны нийгэм, эдийн засаг, дэд бүтцэд учруулсан хор уршиг, эвдрэл сүйрэл, аврах, нүүлгэн шилжүүлэх үйл ажиллагаа, зам, эрчим хүчний сүлжээ, барилга байгууламжийг засах, сэргээн босгоход гаргасан зардал, хүн ам, мал, газар тариаланд сүүлийн 15 жилд учирсан хохирлын 45 хувь нь Азид, 33 хувь нь Хойд америкт, 12 хувь нь Европ тивд тус тус ноогдож байна.⁸

Онц байдлын тухай хуулийн 5 дугаар зүйлийн 7-д “Онц байдал зарлах тухай санаачлагчийн төсөл, Улсын Их Хурлын шийдвэр, эсхүл Ерөнхийлөгчийн зарлигт дор дурдсан зүйлийг заавал тусгана” гэж 7 дугаар зүйлийг тодотгосон бөгөөд 7.1-д “Онц байдал зарлах үндэслэл болсон онцгой нөхцөл байдал гэсэн нэр томъёогоо тодорхойлоогүй бөгөөд гагцхүү онц байдал зарлах хоёр үндэслэлээ тусгасан байна.

Онц байдал зарласан үеийн нөхцөл байдлын бус, түүнээс өмнөх шатны нөхцөл байдлын үед тусгайлсан чиг үүрэг бүхий байгууллагуудын харилцан ажиллагаанд хэрэглэгдэж байгаа нэр томъёоны талаар авч үзвэл.

- Хил хамгаалах байгууллага-

“Онцгой нөхцөл байдал”

- Цагдаагийн байгууллага-
“Онцгой нөхцөл байдал”

- Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага- “Хямралт байдал”

- Зэвсэгт хүчний байгууллага-
“Онцгой нөхцөл байдал”

- Онцгой байдлын байгууллага-
“Гамшиг” гэсэн нэр томъёогоор эрх зүйн зохицуулалтадаа оруулсан байна.

Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагаандаа хэрэглэгдэж байгаа хууль тогтоомж, эрх зүйн актанд “Онцгой нөхцөл байдал” гэсэн нэр томъёогоор юуг хамааруулан ойлгож байгааг нарийвчлан тодорхойлж өгөөгүй.

ЗХЖШ, ТЕГ, ЦЕГ, ХХЕГ, ОБЕГ-ын даргын 2009 оны хамтарсан тушаалаар баталсан “Онцгой нөхцөл байдал үүссэн үед харилцан ажиллагааг зохицуулах ерөнхий төлөвлөгөө” батлагдсан байдаг.

Өнөөдөр хууль сахиулах байгууллагууд өөр өөрсдийн чиг үүргийнхээ хүрээнд онцгой нөхцөл байдал гэсэн нэр томъёог нэгдсэн нэг ойлголтойгоор эрх зүйн зохицуулалтадаа оруулж өгөх нь зүйтэй гэж бид үзэж байна.

“Онцгой байдал” гэж Гамшгаас хамгаалах арга хэмжээ авах, түүнийг хэрэгжүүлэхэд төрийн захиргааны төв болон бусад байгууллага, аж ахуйн нэгж, албан тушаалтны үйл ажиллагааг уялдуулан зохицуулах, хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх зэрэг онцгой ажиллагаа явуулж байгаа нөхцөлийг хэлнэ⁹ гэжээ.

“Онцгой нөхцөл байдал” гэж тодорхойнутагдэвсгэртосол,байгалийн

⁷ Нарангэрэл С. Монголын эрх зүйн англи, орос, латин хадмал эх толь бичиг. УБ., 2015. дөрөв дэх хэвлэл

⁸ Даваадорж Г. Гамшиг ослоос хамгаалах тухай гарын авлага. УБ., 2006. 5 дахь тал

⁹ Жавхланцогт В. Өвгөнбүргэд Ж. Хилийн албанд ашиглагдах зарим нэр томъёоны тайлбар толь. УБ., 2017. 79 дэх тал

аюулт үзэгдэл бусад гамшгийн улмаас хүний амь нас үрэгдэх, хүмүүсийн эрүүл мэнд буюу хүрээлэн буй байгаль орчинд гэм хор учруулах, материалын үлэмж хохирол бий болох, хүмүүсийн амьдралын хэвийн үйл ажиллагаа алдагдах нөхцөлийг хэлнэ¹⁰ хэмээн тодорхойлсон байна.

Хилийн боомтод онцгой нөхцөл байдал үүсэх асуудал нь нэг талаасаа боомтын аюулгүй байдалтай холбоотой ойлголт юм. Боомтын аюулгүй байдлыг хангах хандлага, шийдвэрлэх арга замуудыг шинээр томъёолж оршин тогтнохуйн аюулгүй байдал, эдийн засгийн аюулгүй байдал, дотоод аюулгүй байдал, хүний аюулгүй байдал, хүрээлэн буй орчны аюулгүй байдал байдал, мэдээллийн аюулгүй байдал гэсэн зургаан чиглэлээр цогц хэлбэрээр харилцан уялдаатай хангах, нийгэм, иргэдийн хамтын хүчээр хангах зарчим дээр тулгуурлах шаардлагатай болсон.

Хилийн боомтын аюулгүй байдлыг хангах, дэг журмыг сахиулах зорилгоор тухайн боомтод мөрдөх журмыг хэрэгжүүлэх, ерөнхий зохицуулалтаар хангах, хилийн хяналтын байгууллагуудын үйл ажиллагааг уялдуулан зохицуулах үүргийг улсын хил хамгаалах байгууллага хэрэгжүүлнэ¹¹ гэж Монгол Улсын хилийн тухай хуульд заасан байна.

Хилийн асуудлаар байгуулсан Монгол Улсын Олон улсын гэрээ хэлэлцээр Монгол Улсын хилийн тухай хуулийг хэрэгжүүлэх, хилийн хяналтын байгууллагуудын хуулиар хүлээсэн чиг үүргээ хэрэгжүүлэх бололцоог бүрдүүлэх, дэг журам сахиулах, хилийн

хяналтын байгууллагуудын албан хаагчид болон зорчигчдын аюулгүй байдлыг хангах, хилийн боомтод гарч болзошгүй хууль бус үйлдлээс урьдчилан сэргийлэх илрүүлэх, таслан зогсоох, хилийн боомтод онцгой нөхцөл үүссэн үед “Тусгай дэглэм тогтоож”, зохион байгуулалтын арга хэмжээг хэрэгжүүлэх асуудлыг Хил хамгаалах байгууллага зохицуулана¹² гэж хуульчилсан ба хилийн боомтын аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагааг хилийн отряд /анги/-ийн штаб хэрэгжүүлж, хилийн цэргийн штаб мэргэжлийн удирдлагаар хангадаг.

Хилийн боомтод онцгой нөхцөл байдал үүсэхэд нөлөөлөх хүчин зүйлс

Монгол Улсын хилийн тухай хуулийн шинэчилсэн найруулга 2016 оны 12 дугаар сарын 28-ны өдөр батлагдаж, 2017 оны 02 дугаар сарын 01-ний өдрөөс хэрэгжиж эхэлснээр нийт 46 боомт үйл ажиллагаа явуулж байна. Үүнээс байнгын 24, түр 15, дамжин 7 байгаагаас олон улсын 14, хоёр талын ажиллагаатай 32 боомт байгаа ба автозамын 39, төмөр замын 3, агаарын 4 боомтод Хил хамгаалах байгууллага буцаад зорчигч, тээврийн хэрэгслийг шалган нэвтрүүлэн, боомтын аюулгүй байдлыг сахиулж, алба үйл ажиллагааг хоёр хөрш улстайгаа хилийн төлөөлөгчийн шугамаар уулзалт хийж, хилийн хяналт, шалгалтын байгууллагуудтайгаа хамтран ажиллаж байгаа билээ.

Энгийн нэг жишээ дурдахад 1998 онд өдөрт 200 машин үйлчлэх хүчин

¹⁰ Ганболд М. Хилийн нэр томъёоны тайлбар толь. УБ., 2010. 37 дахь тал

¹¹ Хилийн тухай хуулийн 28 дугаар зүйлийн 5 дахь хэсэг. // Төрийн мэдээлэл. 2017. № 06.

¹² “Хилийн боомтын аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагааны журам”. ХХЕГ-ын даргын 2017.11.30. А/271 дугаар тушаал.

чадалтайгаар байгуулагдаж байсан авто замын “Замын Үүд” боомтын цогцолборт өдгөө жирийн үед өдөрт 400-500, томоохон баяр ёслолын өмнө өдөрт 700-800 машин орж, гардаг, ажлын байрны багтаамж хангалттай бус, байцаагч нарын ажлын цагийн ачаалал их, гаалиар нэвтрэх тээврийн хэрэгслүүдэд ялгаа зааг байхгүй, өөрөөр хэлбэл хүн тээвэрлэлт болон ачаа тээвэрлэлтийн гарах, орох нэг байдаг.

Энэ нь үйлчлүүлэгчдийн бухимдлыг төрүүлэх нэгэн шалтгаан болдог. Мөн хилийнцэрэг, гааль, хилийн мэргэжлийн хяналтын байгууллагууд нь нэг байранд хэтэрхий давчуу байрласанаар өөр өөр чиг үүрэг гүйцэтгэдэг байгууллагын ажилтнуудыг дүрэмт хувцасаар нь л ялгахгүй бол өөр боломж байхгүй байна. Зарим ажилтан стандартын бус нөхцөлд стандартын бус шаардлагыг тавьж ажилладаг.

Хилийн боомтод онцгой нөхцөл үүссэн үед ажиллах бүлгүүдийн зэвсэг, галт хэрэглэл, тусгай хэрэгслийг хадгалах өрөөг стандарт шаардлагын дагуу тохижуулаагүй;

Монгол Улсын эрүүгийн хууль, Эрүүгийн хэргийг хянан шийдвэрлэх тухай хууль, Зөрчлийн тухай хууль, Зөрчил шалган шийдвэрлэх тухай хуулийг үндэслэн хойшлуулшгүй ажиллагаа явуулахад хилийн боомтод түр саатуулах байргүй;

Зорчигч хилийн хяналтын байгууллагын алба хаагчдын эрүүл мэнд гэнэт муудсан тохиодолд яаралтай эмнэлгийн түргэн тусламж үзүүлэх цэггүй;

Хилийн боомтын шалган нэвтрүүлэх өнөөгийн хүчин чадал нь жилээс жилд өсөн нэмэгдэж байгаа

ачааллыг даахгүйд хүрч, үүнтэй холбоотойгоор боомтуудад тулгамдаж буй асуудлууд ар араасаа гарч ирэх болсон байна. Судалгааны ажлын хүрээнд бидэнд олдсон материал, газар дээр нь очиж танилцсан байдал зэрэгт дүгнэлт хийж үзээд хилийн боомтууд дээр сөргөөр нөлөөлж буй дараах чиглэлийн асуудлууд байна гэж үзэв. Үүнд:

Улсын хилээр нэвтрүүлэх үед үүсэх зорчигч, тээврийн хэрэгслийн бөөгнөрөл: Энэ асуудал нь хилийн боомтуудын нэвтрүүлэх хүчин чадал хэрхэн шууд нөлөөлж байгаагийн нэг илрэл гэж үзэж байна. Монгол Улсын эдийн засгийн хөгжил, ялангуяа экспорт импортын өсөн нэмэгдэж байгаа өнөөгийн хэрэгцээг хилийн боомтуудын дийлэнх хувь нь нэвтрүүлэх хүчин чадлын хувьд хангахгүй байгаагаас албаны үйл ажиллагаа, шалгалтын тоног төхөөрөмжийн хоцрогдол, боомтын бүтэц, орон тооны хүрэлцээгүй байдал зэргээс бөөгнөрөл гэгч нь үүсэх болсон байна.

Хил хяналтын байгууллагуудын үйл ажиллагааны доголдол буюу хүнд суртал: Хилийн боомтод үйл ажиллагаа явуулж буй байгууллагууд нь өөр өөрийн гэсэн хууль, тогтоомжийн дагуу албан үүргээ гүйцэтгэдэг босоо удирдлагын тогтолцоотой. Хилийн боомтод хяналт, шалгалт явуулах байгууллагуудын үйл ажиллагааг зөвхөн Засгийн газрын тогтоолоор зохицуулсан хэдий ч харилцан уялдаа холбоогүй, зарим тохиолдолд зөрчилтэй байгаа нь нэг ижил нөхцөлд ажиллаж байгаа байгууллага, албан хаагчдын харилцан адилгүй ажлын нөхцөл, цалин хангамж, хөнгөлөлт,

ахуй хангамж зэргээс харагдаж байна.

Хилийн боомтуудын зарим барилга байгууламж, дэд бүтцийн асуудал бусдын хараат болсон: Өөдлөх айл үүднээсээ гэдэг. Тэгэхээр Монгол Улсын үүд, хаалга болсон хилийн боомтууд маань төрийн мэдэлд бус зарим нэг байдлаараа бусдаас хараат болсон явдал. Ялангуяа урд хил дээр байгаа хилийн боомтууд цахилгааны эх үүсвэрээ урд хөршөөс авч байна. Энэ асуудал нь өөрөө бусдаас хараат бус байдлаар үйл ажиллагаагаа явуулах гэсэн зарчмыг зөрчиж байна.

Хилийн боомтын аюулгүй байдалд тулгамдаж буй асуудлууд: Хилийн боомтын аюулгүй байдлын талаарх асуудал нь цоо шинэ ойлголт биш бөгөөд Хил хамгаалах байгууллага шалган нэвтрүүлэх албыг хэрэгжүүлэх явцдаа бусад харилцан ажиллагаа бүхий байгууллага болох цагдаа, тагнуулын байгууллагуудтай хамтран хилийн боомтын аюулгүй байдлыг давхар хангаж ирсэн¹³.

Үүнээс харахад хэдийгээр хилийн боомтын аюулгүй байдлыг сахиулах нь бидний өмнө нь хийж байсан ажил боловч нөгөө талаас гадаад улс орнуудын цагийн байдал, нийгэм, эдийн засгийн тогтворгүй байдлаас улбаатай учирч болзошгүй эрсдэлт асуудлаас урьдчилан сэргийлэх зорилготой олон шинэлэг ажлуудыг зохион байгуулж, хуулиар хүлээсэн үүргээ нэр төртэй биелүүлэх шаардлага бид бүгдэд тулгараад байгааг нуугаад байх шаадлагагүй.

Улмаар *“Аюулгүй байдал” гэдэг ерөнхий ойлголтыг янз бүрээр тайлбарласан байна. Энэ ойлголт*

тодорхой тохиолдолд субъектын аюулгүй байдлын өвөрмөц онцлогийг илэрхийлэхийн зэрэгцээ, олон салбарт хэрэглэгдэж болох нийтлэг агуулагдаж байдаг.

Улс төрийн нэвтэрхий тольд: “Аюулгүй байдал- дэлхийн нийгэмлэг, улс нийгэм хүний амьдралын оршин тогтнох үндсэн чухал язгуур эрх ашиг сонирхол гадны болон дотоодын аюул заналаас найдвартай хамгаалагдсан байдал”,

Британика нэвтэрхий тольд: “Аюулгүй байдал амар тайван бат бэх итгэлтэй байх нөхцөл байдал аюул болон эрсдэлээс чөлөөтэй байх”,

Оксфордын Англи хэлний тольд: “Аюулгүй байдал амар тайван бат бэх итгэлтэй байх нөхцөл”,

ХХЕГ-ын даргын 2017 оны 11 дүгээр сарын 30-ны А/271 дугаар тушаалд: Хилийн боомтын аюулгүй байдал гэж тухайн боомтоор улсын хил нэвтэрч байгаа зорчигч, тээврийн хэрэгсэл, хилийн хяналтын байгууллагуудын болон хилийн боомтод үйл ажиллагаа явуулж байгаа аж ахуйн нэгж, байгууллагын ажилтан, албан хаагчид хилийн боомтын хяналт шалгалтын бүсэд байх үедээ аливаа гэмт халдлагын болохгүй байх бололцоо бүрдэхийг хэлнэ гэж заасан байна.

Тиймээс Хилийн цэргийн штабаас “Хилийн боомтод мөрдөх нийтлэг журам”-ыг боловсруулан Хилийн боомтын үндэсний зөвлөлийн тогтоолоор батлуулсан. Уг нийтлэг журмыг үндэслэн хилийн боомт бүхий ангиуд “Хилийн боомтод мөрдөх журам”-ыг хилийн хяналтын байгууллагуудтайгаа хамтран боловсруулан батлаж, хилийн

¹³ Пүрэвбаасан В. “Хилийн боомтын аюулгүй байдлыг хангах арга зам”. УБ., 2015. Хилчин эмхэтгэл №3. 34 дахь тал.

боомтод мөрдүүлэн ажиллаж байна. Уг журам нь хилийн боомтын аюулгүй байдлыг хангах, онцгой нөхцөл байдал үүсэхээс урьдчилан сэргийлэх чухал арга хэмжээ юм.

“Хилийн боомтод аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагааны журам” болон хилийн боомтод онцгой нөхцөл үүссэн үед хилийн ангиудын ажиллагааны урьдчилсан төлөвлөгөөг Хилийн цэргийн командлагчаар батлуулсан ба хилийн боомтуудын “Дохиолол-хяналт-хамгаалалтын нэгдсэн систем”-ийн бодлогыг боловсруулан хил хамгаалах байгууллагын хэмжээнд мөрдөн ажиллаж байна.

Боомтын аюулгүй байдал, боомтод мөрдөх журмын хэрэгжилтийг хил хамгаалах байгууллага хариуцна¹⁴;

Хилийн боомтын аюулгүй байдлыг хангах, дэг журмыг сахиулах зорилгоор тухайн боомтод мөрдөх журмыг хэрэгжүүлэх, ерөнхий зохицуулалтаар хангах, хилийн хяналтын байгууллагуудын үйл ажиллагааг уялдуулан зохицуулах үүргийг улсын хил хамгаалах байгууллага¹⁵ хэрэгжүүлнэ;

Боомтод нийтийг хамарсан эмх замбараагүй байдал үүсэх, тээврийн хэрэгслийг барьцаалах, террорист халдлага гарах, гоц халдварт өвчин тархах зэрэг онцгой нөхцөл байдал үүссэн үед боомтыг хил хамгаалах байгууллага хамгаалалтад авч, холбогдох байгууллагатай хамтран тусгай дэглэм тогтоож, хэрэгжилтийг зохион байгуулна¹⁶;

Дээрх хууль эрх зүйн баримт бичгүүдэд заагдсан аюулгүй байдлын талаарх ойлголт, түүнд тохирсон арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүлэх шаардлагатай байгаа нь харагдаж байна.

Дэлхийн улс орнуудын хилийн боомтын аюулгүй байдлыг хангах ажиллагаанд гарч буй өөрчлөлт: Өнөөдөр дэлхийн улс орнууд хилийн боомтын хамгаалалт, аюулгүй байдлыг сайжруулахад олон хүчин зүйлс нөлөөлж байгааг онцлоход террорист халдлага, хар тамхи, хүний наймаа, цагаачлалын зэрэг асуудлуудыг анхаарч үздэг байна. Үүний тод жишээ нь Европын холбооны улсуудын нээлттэй байдал буцаад хаагдмал хэлбэрт шилжиж байгаагаар илэрч байна.

Олон улсын хэмжээнд 2017 оны судалгаанаас харахад нийт 43 оронд 3205 террорист халдлага үйлдэгдсэн байдаг. Үүнийг объектоор нь ангилбал хүн ам олноор төвлөрсөн газарт 734, онц чухал объектод 1173, нийтийн барилга байгууламжид 597, хурал цуглаан шашны байгууллагын үеэр 220, нисэх, төмөр замын буудалд 481 террорист үйлдэл гарсан байгаа юм. Халдлагад өртсөн объектуудын 37.1 хувь нь онц чухал объект байсан.¹⁷

“Терроризм” гэж хууль бус зэвсэгт бүлэглэл, террорист этгээд өөрийн улс төр, шашин, үзэл суртлын зорилгодоо хүрэхийн тулд нийгмийг, эсхүл түүний тодорхой хэсгийг айдаст автуулахаар иргэдийн амь нас, эрүүл мэндийн эсрэг үйлдэж буй харгис хүчирхийлэл, хүчирхийлэхээр заналхийлэх, гамшгийн нөхцөлийг бүрдүүлэх ажиллагааг¹⁸ хэлнэ.

¹⁴ Хилийн тухай хуулийн 17 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэг. // Төрийн мэдээлэл. 2017. № 06.

¹⁵ “Хилийн боомтын аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагааны журам”. ХХЕГ-ын даргын 2017.11.30. А/271 дугаар тушаал. 1 тал.

¹⁶ Хилийн тухай хуулийн 17 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэг. // Төрийн мэдээлэл. 2017. № 06.

¹⁷ <http://ulsturch.mn/index.php?view>

¹⁸ Терроризмтой тэмцэх тухай хуулийн 3 дугаар зүйлийн 3.1.1 дахь хэсэг. 2004.04.23.

Орчин үеийн террористуудын халдлага үйлдэхээр санаархдаг объектууд нь хууль сахиулах байгууллагуудын барилга, олон нийтийн байгууллагууд, удирдлагын байр, дипломат болон бусад гадаадын төлөөлөгчийн газар, улс төрийн байгууллага, нам эвсэл, бүлэг, хүчний байр болоод байна. Сүүлийн үед террористууд улс төрийн болон шийдвэр гаргах, эрх мэдэл бүхий төрийн албан тушаалтан болон өндөр дээд хэмжээний зочин төлөөлөгчдөд халдах хандлага нэмэгдээд байгаа.

Дэлхийн олон улс орон уг эрсдэлт асуудлаас урьдчилан сэргийлэх үүднээс хилийн боомтын аюулгүй байдлыг хангах ажиллагааг цэрэг, цагдаагийн байгууллагад хариуцуулдаг нь доорх баримтаас харагдаж байна. Үүнд: АНУ, Европын холбооны улс, БНХАУ, ОХУ, тусгаар улсуудын хамтын нийгэмлэгийн орнууд, Балтын тэнгисийн орнууд, Египед, Швейцарь, БНСУ, Болгар, Польш, Румын, Энэтхэг зэрэг 30 орны хилийн шалган нэвтрүүлэх үйл ажиллагаанд судалгаа хийхэд хилийн албаар /Хилийн цэрэг, хилийн аюулгүй байдлын хүчин, хилийн харуулын алба/-14, хилийн цагдаагаар-11, цагаачлал, хилийн хяналтын байгууллагаар-5, хил хамгаалах, гаалийн товчоогоор-1 улс зорчигч, тээврийн хэрэгслийг улсын хилээр шалган нэвтрүүлэх чиг үүргийг гүйцэтгүүлдэг¹⁹ байна.

АНУ-ын жишээн дээр орон нутгийн болон хилийн аюулгүй байдлыг хангахын тулд улс төрчид холбогдох албаныхан шинэ байж болох гарцыг эрж хайсаар байна. Үндэсний Агаарын Хамгаалалтынхнаас зайнаас

удирдах бичил нисдэг төхөөрөмжийг хил хамгаалах албанд хэрэглэн, үүнийг хэрэглэх нь хил хамгаалахад их тустай, ахицтай болохыг онцлоод, хилийн зөрчил, хилийн өөрчлөлтийг илрүүлэхээр тэнгисийн хар тамхитай тэмцэх албаныхан шийдвэр гаргагчидад анхаарч үзэхийг хүсээд байгаа юм байна.²⁰

Монгол улсын хэмжээнд үйл ажиллагаа явуулж буй олон улсын 14 боомтын аюулгүй байдлыг хангах ажиллагааг олон улсын түвшинд хүргэх нөхцөл боломжийг тодорхойлоход дараах зүйлсийг авч хэрэгжүүлэх нь зүйтэй.

Тагнуулын байгууллагын эх сурвалжаас авсан мэдээллээр сүүлийн 10 жилд манай улсад терроризмын шинжтэй 19 удаагийн гэмт хэрэг бүртгэгджээ. Хүний эрүүл мэнд, амь насанд аюул занал учруулж болзошгүй дээрх хэргүүдийн ихэнхийг ТЕГ, ЦЕГ-ын ажилтнууд урьдчилан илрүүлж, таслан зогсоосон юм.²¹

Хил хамгаалах байгууллагатай холбоотой ойрын гарсан жишээг дурдвал: Хэдэн жилийн өмнө бусдын нэр дээр бүртгэлтэй Юнителийн дугаарыг ашиглан “Чингис хаан” олон улсын нисэх онгоцны буудалд “тэсрэх бөмбөг тавьсан” гэх хуурамч дуудлага өгсөн иргэнийг цагдаагийнхан шалгасан. Мөн 2012 оны наймдугаар сард нисэх онгоцны буудлын олон улсын бүртгэлийн танхимд сургуулилтын тэсрэх бөмбөг тавьсан хэрэг гарсан. Хүчний бүхий л байгууллагыг түргэн авахуулсан энэ үйл явдлын буруутнаар манай улсад цэргийн хээрийн хамтын сургуулилт хийгээд тухайн өдөр

¹⁹ Дорлигжав Д. “Монгол улсын хилийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн үзэл баримтлал”. УБ., 2015.

²⁰ http://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1016.html

²¹ WWW.dornod.net/i/1616 “Монгол дахь бидний мэдээгүй террорист халдлагууд”

буцсан америк цэргүүд буруутай гэх юм билээ.²² Бид бүгдэд зөвхөн гадаад улс орнуудад л гардаг гэсэн ойлголттой террорист үйлдэл нь өнөөдөр манай оронд, тэр дундаа хилийн боомтод гарахгүй гэх газаргүй болсон нь дээрх үйл явдлуудаас харагдаж байна.

Монгол улс 1990-2000 хүртлэх хугацаанд даяаршил нэгдэн, эдийн засгийг нээлттэй болгох, ашигтай үр нөлөөг нэмэгдүүлэх үүднээс хилийн боомтоор зорчигч тээврийн хэрэгслийг “Хурдан шуурхай-аюулгүй” гэсэн дарааллаар нэвтрүүлдэг байсан бол 2000 оноос өнөөг хүртэл дэлхийн олон улс орны жишгийг дагаж “Аюулгүй-хурдан шуурхай” гэсэн бодлогыг барьж байгаа нь онцлог асуудал юм.

Сүүлийн жилүүдэд зарим хилийн боомтууд /Замын-Үүд АЗШНБ, Хавиргын боомт, Булган боомт, Алтанбулаг боомт, Ханх боомт/ хилийн төлөөлөгчийн шугамаар харилцан ажиллах төлөвлөгөөндөө тусган хөрш орнуудтайгаа хамтран боомтын болон иргэд зорчигчдын аюулгүй байдлын эсрэг гэмт хэрэг, үйлдлийг таслан зогсоох дадлага, сургуулийг хийж байгаа нь хилчдийн мэдлэг, дадлага чадварыг дээшлүүлсэн, харилцан туршлага солилцсон, шинэлэг, өндөр ач холбогдолтой ажлууд болж байгаа билээ.

Телекамерын хэрэгслийг алба үйл ажиллагаандаа ашигласнаар боомтын хэсгийг бүрэн хяналтандаа авч, хууль бус үйлдлийг цаг тухайд нь илрүүлэх, баримтжуулах, боомтын аюулгүй байдлын эсрэг үйлдлийг таслан зогсоох ажиллагааг удирдах, зохион байгуулах боломжийг дээшлүүлсэн зэрэг ач

холбогдлууд гарч байна.

Хилийн хяналтын байгууллагуудын албан хаагчдын аюулгүй байдал нь тухайн албан хаагч хуулиар хүлээсэн чиг үүргээ хэрэгжүүлэх, улсын хилээр нэвтэрч байгаа зорчигч, тээврийн хэрэгслийн үзлэг шалгалт хийх бололцоо бүрдсэнээр;

Зорчигчдын аюулгүй байдал нь тухайн тээврийн хэрэгсэл, тээвэрлэж байгаа ачаа нь аливаа халдлагын объект болохгүй байх бололцоотой болсоноор;

Тээврийн хэрэгслийн аюулгүй байдал нь тухайн тээврийн хэрэгсэл, тээвэрлэж байгаа ачаа нь аливаа гэмт халдлагын объект болохгүй байх бололцоо бүрдсэнээр тус тус хангагдана.

Олон улсын боомтуудад хамгаалалт, аюулгүй байдлыг сахиулах чиг үүрэгтэй ажиллаж байгаа хилчдийн төлөөлөлтэй холбогдож зарим зүйлсийг тодруулахад боомт тус бүр дээр онцгой нөхцөл байдал үүссэн үед ажиллах урьдчилсан ажиллагааны төлөвлөгөөг хоёроос дээш хувилбартайгаар боловсруулж, түүний дагуу дадлага сургууль хийж байгаа боловч хамгаалалтын тусгай хэрэгсэл, бусад техник хэрэгслийн хангалт дутмаг байгаагаас учирч болох эрсдэлт асуудлыг таслан зогсоох магадлал бага гэсэн дүгнэлт гарч байна. Мөн зарим хилийн боомтууд хамгаалалтын тусгай хэрэгслээр хангагдсан боловч түүнийг хэрэглэх эрх зүйн орчинг бүрэн судалж, ашиглаж чадахгүй байгаа нь харагдаж байна.

Хилийн боомтод аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагаа нь хилийн хяналтын байгууллагын хяналт шалгалт явуулах бололцоог бүрдүүлэх, дэг журам сахиулах, хууль бус үйлдлээс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох,

²² WWW.dornod.net/i/1616 “Монгол дахь бидний мэдээгүй террорист халдлагууд”

онцгой нөхцөл үүссэн үед хэрэгжүүлэх цогц арга хэмжээнээс бүрддэг.

Хөрш зэргэлдээ болон хөгжингүй зарим улс орнуудын хилийн боомтын эрх зүйн зохицуулалт

Оросын Холбооны Улсын хилийн боомтын эрх зүйн зохицуулалтын талаар:

ОХУ-ын хууль тогтоомжууд нь ерөнхий зарчим, үзэл баримтлалаараа тусгаар тогтносон улсуудын холбооны (*Союз Независимых Государств*) хууль эрх зүйн хэм хэмжээнд ихээхэн нөлөөлдгөөрөө бусад улсуудын хууль эрх зүйн орчноос ялгаатай байдаг байна.

Оросын Холбооны Улс нь “Хилийн боомтын тухай” хуулийн төслийг 2011 оны 04 дүгээр сарын 27-нд өргөн барьсан.

ОХУ-ын улсын хилийн байгууламжийг хариуцах холбооны агентлагийн тухай: Тус холбооны агентлаг (*Росграница*)-ыг байгуулах талаар Засгийн газрын 2007 оны 11 дүгээр сарын 1-ний өдрийн № 734 тоот тогтоолоор баталсан байна.

Оросны Холбооны Улсын Ерөнхийлөгч Путин.В.И нь (*Росграница*)- агентлагийг 2016 оны 10 дугаар сарын 02-ны өдөр татан буугдаж, Зам тээврийн яаманд хариуцуулж өгсөнөөр “*Росгранстрой*” нэртэйгээр үйл ажиллагаа нь улам өргөжсөн байна.

БНХАУ-ын хилийн боомтын талаарх эрх зүйн орчны талаар:

БНХАУ-нь 9.6 сая хавтгай дөрвөлжин км нутаг дэвсгэртэй, газар нутгийн хэмжээгээр дэлхийд гуравдугаарт ордог. Хүн ам нь 1.3 тэрбум буюу дэлхийн хүн амын 22 хувийг эзэлдэг.

Хятад улс ОХУ-тай стратегийн түншлэлийн харилцаа хөгжүүлж, Европын Холбоотой харилцаагаа идэвхижүүлэн, АНУ-тай байнгын хэвийн харилцаа тогтоохыг эрмэлзэж байна.

БНХАУ нь хөрш зэргэлдээ улс орнуудтай хамтын ажиллагаа, харилцааг сайжруулахад онцгой анхааралд авч төрийн бодлогоор хил орчмын нутаг дэвсгэр, ард иргэдийг хил орчим суурьшуулах бодлогыг хэрэгжүүлж байгаа нь үр дүнгээ өгч байна.

БНХАУ нь хилийн боомтын талаарх хууль эрх зүйн орчинг Засгийн газрын тогтоолоор баталсан дүрмээр зохицуулан хэрэгжүүлдэг байна.

Хилийн шалган нэвтрүүлэх боомтыг усан, агаарын, авто болон төмөр замын буудал зэрэг хилийн нээлттэй гарцуудад байгуулна гэж тусгасан байна.

Хилийн боомтод эрх олгогдсон энэхүү байгууллагын үүргийг тодорхой тусгасан ба хуулийн хүрээнд үүргээ гүйцэтгэж буй ШНБ-ын ажилтанд ямарч байгууллага, хувь хүн саад хийх эрхгүй хэмээн бүрэн эрхийг тодорхойлж өгсөн байна.

Шенгений хэлэлцээрт нэгдэн орсон зарим орнуудын хилийн боомт, хяналт шалгалтын талаарх хууль эрх зүйн зохицуулалтын талаар:

Европын эдийн засгийн холбоог байгуулж, түүний оршин тогтнох гол зорилго нь дөрвөн эрх чөлөө гэж нэрлэгдэх бүх нийтийн зах зээлийг байгуулах, түүнд бараа таваарын шилжилт, эргэлт, хүмүүсийн хөдөлгөөн, хөрөнгө оруулалт, үйлчилгээг чөлөөтэй болгох явдал мөн гэж тунхагласан байдаг.

Хилийн хяналт шалгалтаас

алгуур татгалзах талаарх баримт бичгийг 1985 оны 6 дугаар сарын 14-нд Люксембург, Франц, Холбооны Герман Улсын хилийн заагт оршдог Мозел голын эрэгт “Принцесса Мари-Астрид” хөлөг онгоцон дээр Бельги, Люксембург, Франц, Нидерланд, Герман улсуудын албаны төлөөлөгчид хоорондоо хэлэлцэж баталсан байна. Тус хэлэлцээр болсон газрын ойролцоох Шенген нэртэй тосгоны нэрээр уг хэлэлцээрийг Шенгений гэж нэрлэх болжээ. Дээрх хэлэлцээрийн үр дүнд эдгээр улсын хоорондын хил дээр хилийн хяналт шалгалтыг хөнгөвчилж улмаар татгалзах эрх зүйн орчныг бий болгож, Шенгений хэлэлцээрийг 1990 онд эдгээр 5 улс үйл ажиллагаандаа шууд нэвтрүүлэх талаар конвенцийг баталж мөрдөж эхэлсэн байна.

Словени Улсын хилийн боомтын талаарх хууль тогтоомж: Бид судалгаандаа Шенгений хэлэлцээрийн бүсэд багтах аль нэг орны хилийн боомтын тухай хууль эрх зүйн орчныг судлах ёстойгоос Словени улсыг сонгож авсан болно.

Шенгений хэлэлцээрийн бүсэд багтах бүх орон өөрийн үйл ажиллагаандаа Европын холбооноос гаргасан хууль тогтоомжуудыг мөрддөг бөгөөд дотооддоо гаргасан хууль тогтоомжууд нь ерөнхий зарчмын хувьд ойролцоо байна.

Словени улс нь Европ тивийн төвд оршдог, Европын холбоо, Европын зөвлөл, НҮБ-ын болон НАТО-гийн гишүүн орон, Шенгений хэлэлцээрийн бүсэд хамрагддаг. 2009 оны байдлаар 2 сая хүн амтай, 12 бүс, 210 нэгдлээс бүрдэнэ.

Словени улс нь “Улсын хилийн хяналтын тухай” хуулийг нэмэлт өөрчлөлт оруулан хамгийн сүүлд 2010

оны 4 дүгээр сарын 20-нд Үндэсний хурлаар батлан гаргасан.

Украин Улсын хилийн боомтын тухай хууль эрх зүйн зохицуулалтын талаар:

Украин улс нь Зүүн Европын орнуудын тоонд ордог, 1992 он хүртэл хуучин Зөвлөлт Холбоот улсын бүрэлдэхүүнд байгаад түүнээс хойш бие даан тусгаар тогтносон, 24 муж, улсын зэрэглэлийн 2 хот, Крымын автономит улсаас бүрдэнэ. 2012 оны 2 дугаар сарын байдлаар 45 сая 617 мянга 542 хүн амтай.

Украин улс дотоодын нийт бүтээгдэхүүний хэмжээгээр дэлхийд 39-р байранд ордог ба экспортод чиглэсэн эдийн засагтай, 4500 км урт хилтэй. Улсын хилээ Украин улсын хилийн албаны хүчээр хамгаалдаг. Улсын хилээр нэвтрүүлэх болон хилийн боомтуудыг тус улсын хилийн алба хариуцдаг. Олон улсын өмнө хүлээсэн үүргээ биелүүлэх, Европын холбоотой хамтын ажиллагаагаа хэрэгжүүлэхийн тулд юуны түрүүнд “Хилийн тухай” Шенгений хуульд нийцүүлэн улсын хилийг нэвтрэх олон улсын норм, журам, хилийн боомтын үйл ажиллагааны нэгдсэн горим зэргийг энэхүү хуулиар зохицуулсан байна.

Уг хуулийг Европын холбоо, АНУ-ын төрийн департаментын санхүүжилт, Польшийн хуульч нарын оролцоотойгоор хоёр жилийн хугацаанд боловсруулсан байна. Украин Улсын “Хилийн хяналт шалгалтын тухай” хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулсанаар 2010 оны 12 дугаар сарын 02-нд баталсан байна.

Хөрш зэргэлдээ ОХУ, БНХАУ, Европын холбоо болон түүний гишүүн Словен, Украин улсуудын “Хилийн боомтын тухай хууль”-уудыг

харьцуулан судалж, дүн шинжилгээ хийхэд хилийн шалган нэвтрүүлэх албаны олон талт үйл ажиллагааг зохион байгуулахдаа хууль эрх зүйн зохицуулалтыг нь бүрэн гаргасан нь аливаа асуудлыг шийдвэрлэхэд хоёрдмол санаагүй байгаа нь харагдаж байна.

Хилийн боомтын эрх зүйн зохицуулалтын өнөөгийн байдал, тулгамдаж буй асуудлууд

Дэлхийн улс орнуудын хилийн боомтууд ачааллыг хэрхэн яаж зохицуулж байна, шалган нэвтрүүлэх алба, ачааллыг яаж шуурхай нэвтрүүлж байна гэдгийг судлах, үүний үр дүнд манай улс хилийн боомтуудаа дэлхийн жишигт хүргэх арга замыг олох, түүнд хүрч чаддаггүй юмаа гэхэд хөрш орнуудынхаа хилийн боомтуудын шалган нэвтрүүлэх хүчин чадалд хүргэх үндсэн гол шаардлага гарч байна.

Дэлхийн даяаршилыг дагаад зарим улс орнууд нэгдмэл холбоо үүсгэн улсын хилээр хялбарчилсан журмаар өөр хоорондоо зорчих, тэр зарчмаар бусад улс оронтой гэрээ хэлэлцээр хийн, асуудлыг шийдвэрлэх арга хэмжээ авч, эрх зүйн орчныг бүрдүүлж байна. Хэдийгээр энэ асуудалд зорчигч, ачаа тээврийн хэрэгслийг улсын хилээр шуурхай нэвтрүүлэх гол зарчмыг баримталж байгаа хэдий боловч, нөгөө талаараа хилийн аюулгүй байдал алдагдахад хүргэж болзошгүй юм. Энэ нь цаашлаад олон улсын шинжтэй үндэстэн дамнасан гэмт үйлдлүүдийг даамжруулах шалтгаан нь болж байна.

Сүүлийн үед харьцангуй хөгжилтэй улс орнууд өндөр техник технологи дээр тулгуурлан баримт бичгийн нууцлалыг нарийвчлан шалгах, хувь

хүний бичиг баримтанд эзэмшигчийн тодорхой мэдээллийг агуулсан чипийг байрлуулж, улсын хилээр нэвтрэх үед нь мэдээллийн нэгдсэн сүлжээнээс эзэмшигчийн баримт бичиг мөн эсэхийг батлах, биометрийн багаж ашиглан улсын хилээр шалгаж нэвтрүүлэх зэрэг хяналт шалгалтын шинэ шинэ арга ажиллагаанд шилжиж байна.

Манай улсын хувьд эдгээр бэрхшээл, сөрөг үзэгдэл, төр засгийн бодлого, түүний хэрэгжилтийн алдаанууд нь асуудлын нэгээхэн хэсэг гэж ойлгох нь зүйтэй.

Өнөөдрийн байдлаар хилийн боомтод ажилладаг төрийн байгууллагууд нь босоо удирдлагатай, бие биенээс хараат бус, нэгдмэл ажиллагаа сул, эрх зүйн орчин нь тодорхойгүй байна.

Түүнээс гадна улсын хилээр зорчигч, ачаа тээврийн хэрэгслийг түргэн шуурхай нэвтрүүлэх олон төрлийн тоног төхөөрөмжийг боомтод суурилуулан үйл ажиллагаанд нь ашиглаж байна, мөн тэдгээрийг хөрш зэргэлдээ улс орнууд туршаад эхэлжээ. Иймд шинэ дэвшилтэт техник технологийг хилийн боомтод нэвтрүүлэх нь тулгамдсан асуудлын нэг болоод байна.

“Хилийн боомтын тухай хууль” 2014 оны 04 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс хэрэгжиж эхэлсэнээс хойш Хил хамгаалах байгууллага тус хуулийн 7 дугаар бүлгийн 15 дугаар зүйлийн 1.2 дахь заалтыг хэрэгжүүлэх үүргийг хүлээгээд өдгөө 3 дахь жилийнхээ нүүрийг үзэж, Монгол Улсын хилийн тухай хуулийг 2016 оны 12 дугаар сарын 28-ны өдөр баталж, 2017 оны 02 дугаар сарын 01-ний өдрөөс мөрдөж эхэлснээр “Хилийн боомтын тухай хууль” хүчингүй болсон;

Монгол Улсын хилийн тухай хуулийн 29.1, 29.2-т заасныг үндэслэн Монгол Улсын Засгийн газрын 2017 оны 03 дугаар сарын 20-ны өдрийн 93 дугаар тогтоолоор *“Хилийн боомтын үндэсний зөвлөлийн бүрэлдэхүүн”*-ийг баталсанаар *“Боомтын үндэсний зөвлөл байгуулах тухай”* Засгийн газрын 2014 оны 2 дугаар сарын 21-ний өдрийн 44 дүгээр тогтоол, *“Боомтын нэгдсэн захиргаа байгуулах тухай”* Засгийн газрын 2014 оны 2 дугаар сарын 21-ний өдрийн 45 дугаар тогтоолыг тус тус хүчингүй болсон;

Монгол Улсын Засгийн газрын 2017 оны 139 дүгээр тогтоолын хавсралтаар *“Хилийн боомтын үндэсний зөвлөлийн дүрэм”*-ийг баталсан;

Хилийн боомтын үндэсний зөвлөлийн 2017 оны 001 дүгээр тогтоолоор *“Хилийн боомтод мөрдөх нийтлэг журам”*-ыг баталсан;

Хилийн боомтын үндэсний зөвлөлийн 001 дүгээр тогтоолыг үндэслэн Хилийн бүрэн эрхт төлөөлөгч *“Хилийн боомтод мөрдөх журам”*-ыг баталж, хилийн хяналтын байгууллагууд зорчигч, тээврийн хэрэгслийг шалган нэвтрүүлэх үйл ажиллагаандаа мөрдөн ажиллаж байна.

Хилийн боомтод үүссэн онцгой нөхцөл байдлын үеийн эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох нь

Хилийн боомтод онцгой нөхцөл үүссэн үеийн ажиллагаанд Монгол Улсын хилийн тухай хууль, Террорист үйлдлийн сөрөг тусгай ажиллагааны дүрэм, Хил хамгаалалтын дүрэм, Хил хамгаалах албаны бэлэн байдлын журам, Хилийн боомтын аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагааны журам, Засгийн газрын 2015 оны 491

дүгээр тогтоолоор батлагдсан Зэвсэгт хүчин, Хил хамгаалах, Тагнуул, Цагдаа, Онцгой байдал, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагуудын харилцан ажиллагааг зохицуулах ерөнхий төлөвлөгөөг удирдлага болгоно.

Улсын хилийн зурвас, хилийн боомтод нийтийг хамарсан эмх замбараагүй байдал үүссэн, хүн барьцаалсан, тээврийн хэрэгсэл ашиглан бусдын аюулгүй байдалд эрсдэл үүсгэсэн, террорист халдлага гарсан, байгалийн гамшиг тохиолдсон, хүн, малын гоц халдварт өвчин гарсан үеийг онцгой нөхцөл үүссэн гэж ойлгоно.

Монгол Улсын хилийн тухай хуулийн 28 дугаар зүйлийн 28.11-д Хилийн боомтод нийтийг хамарсан эмх замбараагүй байдал, гамшиг, онцгой нөхцөл үүссэн үед улсын хил хамгаалах байгууллага холбогдох байгууллагатай хамтран тусгай дэглэм тогтоож, зохион байгуулалтын арга хэмжээ авна гэж заасан байна.

Хилийн боомтод онцгой нөхцөл үүссэн үеийн ажиллагааны урьдчилсан төлөвлөгөөг боловсруулж, тусгайлсан чиг үүрэг бүхий байгууллагуудтай үүссэн цагийн байдлын үед ажиллах дадлага сургуулилтыг чанартай зохион байгуулснаар хангагдана.

Монгол Улсын Засгийн газраас хилийн боомтуудын талаар гаргасан тогтоол, шийдвэрүүдийн хэрэгжилтийг эрчимжүүлэх: Засгийн газраас батлан гаргасан *“Хилийн зарим боомтын талаар авах арга хэмжээний тухай”* 2010 оны 06 дугаар тогтоол, *“Боомтуудын ерөнхий төлөвлөгөө, концессын зүйлийн жагсаалт батлах тухай”* мөн оны 102 дугаар тогтоол, Хууль зүй, дотоод хэргийн сайд, Монгол Улсын сайд,

Засгийн газрын хэрэг эрхлэх газрын даргын 2009 оны 10 дугаар сарын 07-ны өдрийн 201/164 дугаар хамтарсан тушаалаар байгуулсан ажлын хэсгийн “Боомтуудыг хөгжүүлэх чиглэлээр хэрэгжүүлэх арга хэмжээний санал”, 2010 оны 04 дүгээр сард хилийн зарим боомтын үйл ажиллагаа, холбогдох олон улсын гэрээ, хэлэлцээр, дотоодын хууль тогтоомжийн хэрэгжилттэй танилцсан УИХ-ын Дэд дарга Г.Батхүүгээр ахлуулсан ажлын хэсгээс гаргасан санал байсан;

Одоо мөрдөж буй Монгол Улсын Засгийн газрын 2017 оны 139 дүгээр тогтоолын хавсралтаар “Хилийн боомтын үндэсний зөвлөлийн дүрэм”-ийг баталсан;

Хилийн боомтын үндэсний зөвлөлийн 2017 оны 001 дүгээр тогтоолоор “Хилийн боомтод мөрдөх нийтлэг журам”-ыг баталсан;

Хилийн боомтын үндэсний зөвлөлийн 001 дүгээр тогтоолыг үндэслэн Хилийн бүрэн эрхт төлөөлөгч “Хилийн боомтод мөрдөх журам”-ыг баталж, хилийн хяналтын байгууллагууд зорчигч, тээврийн хэрэгслийг шалган нэвтрүүлэх үйл ажиллагаандаа мөрдөн ажиллаж байгаа баримт бичгүүд өнөөдрийн байдлаар байгаа боловч хэрэгжилт нь тун удаан, үр дүн нь тийм тодорхой харагдахгүй байна.

Хилийн боомтуудыг олон улсын болон Монгол Улсын авто ба төмөр зам, тээврийн сүлжээнд холбох асуудлыг одоогийн хэрэгжүүлж буй төслийн хүрээнд хийх бүрэн боломжтой ч энэ ажлыг эрс эрчимжүүлэхийг улсын эдийн засаг, уул уурхайн өсөн нэмэгдэж буй экспорт, импортын бүтээгдэхүүний эргэлт шаардаж байна.

Монгол Улсын хувьд Хилийн

боомтын тухай хуулийг хүчингүй болгож, Хилийн тухай хуульд зүйл, заалтаар нь оруулсан хэдий ч хилийн шалган нэвтрүүлэх албаны олон талт үйл ажиллагааны зохицуулалт бүрэн тусгаагүй учир дутагдалтай байна.

Одоо хилийн боомтын үндэсний зөвлөлийн үйл ажиллагааг зохицуулах Монгол Улсын засгийн газрын 2 тогтоол байдаг, зөвлөлийн даргаар сангийн сайд томилогдсон боловч боомтын үйл ажиллагааг боловсронгуй болгох, боомтын дэд бүтцийг хөгжүүлэх, хөгжлийн чиг хандлагыг тодорхойлох, техник технологийн шинэчлэл хийх талаар дорвитой ажил хийгдээгүй.

Монгол Улсын холбогдох хууль тогтоомжид дээрх орнуудын хилийн боомтын тухай хуулийн дэвшилтэд шинэлэг зүйл заалтуудыг тусгах, эсвэл тусдаа хилийн боомтын тухай хуультай болох нь зүйтэй.

ДҮГНЭЛТ

Олон улсад үзүүлж буй шашны хэт даврагсадын террорист халдлага бидэнд алс хол сонсогдож байсан бол өнөөдөр уг үйлдэл хил хязгааргүй, хаана, хэзээ гарах эсэх нь эргэлзээтэй асуудал болж байгаад хилчид бид дүгнэлт хийн цаашид шат дараалсан тодорхой ажлуудыг зохион байгуулах цаг нь болсон гэж бид үзэж байна. Үүнд:

1. Боомтод онцгой нөхцөл байдал үүссэн үед ажиллах урьдчилсан ажиллагааны төлөвлөгөөг тогтсон хэв загвараас гадна гадаад улс орнуудын боомтуудад гарч өнгөрсөн гэмт хэрэг, хууль бус үйлдлийн эсрэг авч хэрэгжүүлсэн жишээг судлаж, олон хувилбартайгаар боловсруулах;

2. Боомтын хамгаалалт, аюулгүй байдлын чиглэлээр холбогдох албан

тушаалтанг сургаж, дадлагажуулах замаар мэргэжлийн боловсон хүчнийг бэлтгэх, түүнчлэн олон улсад ашиглагдаж байгаа чанарын шаардлага хангасан тусгай хэрэгсэл, техникээр хангах зэрэг арга хэмжээг авч хэрэгжүүлснээр боомтын хамгаалалтын бүлгүүдийн үүрэг гүйцэтгэх чадамжийг дээшлүүлэх;

3. Боомтуудын хяналт шалгалтын бүсийг телекамерын хяналтад бүрэн оруулах, мэргэжлийн оператор хянагчийг ажиллуулах нь журам дэглэмийг хянах, түргэн шуурхай шийдвэр гаргах, эмх замбараагүй байдал үүссэн үед түүнийг баримтжуулах зэрэг олон ашигтай давуу талуудтай.

Дээрх шат дараалсан ажлуудыг үр дүнтэйгээр зохион байгуулснаар хилийн боомтын аюулгүй байдлыг хангагдаж онцгой нөхцөл байдлаас урьдчилан сэргийлнэ гэж бид дүгнэж байна.

ЭХ СУРВАЛЖИЙН ЖАГСААЛТ

Нэг. Хууль, эрх зүйн баримт

бичиг:

1. Монгол Улсын Үндсэн хууль. УБ., 1992 он
2. Үндэсний аюулгүй байдлын тухай хууль. УБ., 2001 он
3. Монгол Улсын Батлан хамгаалахын тухай хууль. УБ., 2016 он
4. Монгол Улсын Хилийн тухай хууль. УБ., 2017 он
5. Монгол Улсын Терроризмтой тэмцэх тухай хууль. УБ., 2004 он
6. Онц байдлын тухай хууль. УБ., 1995 он
7. Дайны байдлын тухай хууль. УБ., 1998 он
8. Гамшгаас хамгаалах тухай хууль. УБ., 2003 он
9. Тагнуулын байгууллагын тухай

хууль. УБ., 1999 он

10. Монгол Улсын төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлого. УБ., 2002 он

11. Хилчин эмхэтгэл. УБ., №3. 2015 он

12. Арвай.Ш Монгол Улсын төрөөс улсын хилийн талаар баримтлах бодлого.

13. Монгол хэлний их тайлбар толь. УБ., 2016 он

14. Монгол Улсын засгийн газрын тогтоол. Хилийн боомтын үндэсний зөвлөлийн дүрэм. Дугаар 174. УБ., 2017 он

15. Боомтын үндэсний зөвлөлийн тогтоол. Хилийн боомтод мөрдөх нийтлэг журам. УБ., 2017 он

16. “Хилийн боомтын аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагааны журам”. ХХЕГ-ын даргын А/271 дугаар тушаал. УБ., 2017 он

Хоёр. Ном, сурах бичиг, гарын авлага, нэг сэдэвт бүтээлүүд:

1. Монгол улсын хил хамгаалалтын дүрэм I” Хилийн отряд. УБ., 2007 он
2. Жавхланцогт В., Өвгөнбүргэд Ж. Хилийн албанд ашиглагдах зарим нэр томъёоны тайлбар толь. УБ., 2017 он
3. Ганболд М. Хилийн нэр томъёоны тайлбар толь. УБ., 2010 он
4. Пүрэвбаасан В., Хилийн боомтын аюулгүй байдлыг хангах арга зам. Хилчин эмхэтгэл. УБ., 2015 он
5. Хилийн боомтын үйл ажиллагаа, аюулгүй байдлыг хангах арга зам. Эрдэм шинжилгээний хурлын эмхэтгэл. УБ., 2017 он
6. Ганболд Ц., Хилийн төлөөлөгчийн ажиллагаа. УБ., 2006 он
7. Муратхан А., Хилийн боомтуудад судалгаа хийх шаардлага өнөөгийн байдал, эрх зүйн орчин судалгааны ажил. УБ., 2008 он